

ישיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת בא תשע"ז

הלקח מניסי מצרים

הטבע הם אלו ששולטים בעולם, אלא רצון ה' הוא זה ששולט בעולם, ורק הוא קובע מה יהיה ומה לא יהיה, מה יקרה ומה לא יקרה.

הרמב"ן בסוף פרשתנו מסכם יסוד זה וכותב כך: "מן הנסים הגדולים המפורסמים [שהיו במצרים] אדם יודה בנסים הנסתרים, שהם יסוד התורה כולה" (רמב"ן שמות יג, טז). הרמב"ן מתבטא בחריפות, ואומר: "אין לאדם חלק בתורת משה רבינו, עד שנאמין בכל דברינו ומקרינו שכולם נסים, אין בהם טבע ומנהגו של עולם, בין ברבים בין ביחיד; אלא אם יעשה המצוות - יצליחנו שְׁכָרוּ, ואם יעבור עליהם - יכריחנו עָשׂוּ, הכל בגזרת עליון, כאשר הזכרתי כבר"⁴ (רמב"ן שם).

כלומר: התורה הרי הבטיחה, שאם נתנהג כרצון ה' - יהיה לנו טוב בפרנסה בבריאות ובכל הענינים; ואם להפך - אז ח"ו להפך. האם ענין זה מונח בחוקי הטבע? - ודאי שלא! א"כ, מה הערובה שהבטחות התורה אכן תתקיימה? - התשובה היא, שלא חוקי הטבע קובעים מה יקרה לנו, אלא גזרת עליון היא שקובעת; וכבר ראינו במצרים, שהטבע כפוף לגמרי לגזרת עליון, ואם יש צורך - הוא נדחה מפניה לחלוטין. ולכן, ניתן להסיק מנסי מצרים, שאין לה' מעצור להוציא את גזרתו אל הפועל, גם בניגוד לחוקי הטבע. אמנם בדרך כלל הקב"ה לא "שובר" את כללי הטבע כדי להוציא את גזירתו אל הפועל, אלא מוציאה אל הפועל כשהיא משולבת בתוך חוקי הטבע, אבל זה מוכח מנסי מצרים - שהטבע אינו מהווה מחסום בפני הקב"ה, ומה שקורה בעולם תלוי בגזירת עליון, ולא בחוקי הטבע. למסקנה הזאת חייב כל אחד להגיע, ומי שאינו מודה בזה - אין לו חלק בתורת משה רבינו.

מהי כונת הרמב"ן, שאין טבע בעולם?

והנה צריך להבין את דברי הרמב"ן: מה פירוש הדבר, ש"כל דברינו ומקרינו כולם נסים, אין בהם טבע ומנהגו של עולם"? וכי אין העולם מתנהל על פי חוקי טבע? ! הרי ודאי שהוא מתנהל על פי חוקי טבע! הנה למשל, יש מומחים שיודעים לומר לנו, מה יהיה מזג האוויר מחר, או מחרתיים. מנין הם יודעים? - מן הטבע! הם מבינים, שלפי דרך הטבע, לפי העננים, ולפי שקע ברמוטרי כזה או אחר, ועוד כל מיני גורמים - צפוי להיות מחר מזג אוויר כזה וכזה. גם הרב טוקצ'ינסקי יודע לומר לנו כמעט במדויק, מתי תהיה הזריחה והשקיעה בכל יום מימות השנה. כיצד אפוא אומר הרמב"ן, ש"כל מקרינו כולם נסים, אין בהם טבע ומנהגו של עולם"?

התשובה היא, שהרמב"ן לא התכוין לומר שהקב"ה אינו מתנהג על פי חוקי טבע. ודאי שהקב"ה מנהיג את עולמו על פי חוקי טבע. הרמב"ן התכוין רק לומר, שאדם צריך לדעת, שלמרות שדברים מתרחשים על פי כללים ידועים הנקראים

לימוד תורה מועיל לחיים יותר מלימוד מדעים

התורה אומרת בפרשתנו: "וְהָיָה לְךָ לְאוֹת עַל יַדְּךָ וּלְזִכְרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ, לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת ה' בְּפִיךָ, כִּי בְּיַד תִּזְקֶה הוֹצֵאֲךָ ה' מִמִּצְרָיִם" (שמות יג, ט). פסוק זה קשה לכאורה: "וְהָיָה לְךָ לְאוֹת עַל יַדְּךָ וּלְזִכְרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ, לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת ה' בְּפִיךָ" - וכי טעם מצוות הנחת תפילין הוא "לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת ה' בְּפִיךָ"? ! והרי הטעם הפשוט למצוות הנחת תפילין אינו "לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת ה' בְּפִיךָ", אלא כדי שנזכור את יציאת מצרים, כפי שמובא בסוף הפרשה: "וְהָיָה לְאוֹת עַל יַדְּךָ וּלְטוֹטְפַת בֵּין עֵינֶיךָ, כִּי בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ ה' מִמִּצְרָיִם"¹ (שם, טז). גם חלקו השני של הפסוק קשה: "לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת ה' בְּפִיךָ, כִּי בְּיַד תִּזְקֶה הוֹצֵאֲךָ ה' מִמִּצְרָיִם". מה הקשר בין "לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת ה' בְּפִיךָ", ובין "כִּי בְּיַד תִּזְקֶה הוֹצֵאֲךָ ה' מִמִּצְרָיִם"? הקשר אינו ברור, לכאורה.²

אך נראה לבאר כך: התורה מצוה עליך, שיהיו לך אותות על ידך ובין עיניך. למה? - "לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת ה' בְּפִיךָ". כלומר, כדי שתלמד תורה³. ואם תשאל: למה ללמוד תורה? מה יצא לי אם אלמד על "שור שנגח את הפרה" (ב"ק מו, א), או על "הכונס צאן לדיר"? (שם נה, ב) הרי ממילא אין לי לא שור, לא פרה ולא צאן. יותר כדאי שאלמד כימיה או פיסיקה, מדעים שמועילים לעולם! אומרת על כך התורה: "כִּי בְּיַד תִּזְקֶה הוֹצֵאֲךָ ה' מִמִּצְרָיִם"! הרי ראינו במצרים, שכל חוקי הכימיה והפיסיקה לא עמדו נגד רצון ה'. המים הפכו לדם, האור הפך לחושך, החול הפך לכינים, והכל - רק אצל המצרים! בישראל המכות לא פוגעות. שואלים באמת, במכת ברד, "וַיִּשְׁלַח פָּרְעֹה וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן" (שמות ט, כז). מי יכול לקרוא למשה ואהרן? איך אפשר לצאת החוצה כשיורד כזה ברד, שמכה "מֵאֲדָם וְעַד בְּהֵמָה... וְאֵת כָּל עֵץ הַשָּׂדֶה שִׁבַּר"? (שם, כה) התשובה היא, שכנראה היו לפרעה משרתים ועבדים מבני ישראל, ואותם הוא שלח לקרוא למשה ולאהרן. כי בישראל הברד לא פוגע, ולכן אותם אפשר לשלוח.

הרי, שמה שבאמת פועל בעולם, זה לא חוקי הפיסיקה והכימיה, אלא רצון ה'. ואם כן, יותר מועיל ללמוד תורה מאשר ללמוד כימיה ופיסיקה, כי רק ע"י לימוד תורה תדע מהו רצון ה'. כמוכן, אין הכוונה לבטל את חשיבות מדעי הפיסיקה והכימיה, שנצרכים לפעמים גם לפסיקת ההלכה, אבל בכל זאת, התועלת הגדולה ביותר לאדם, היא לדעת את רצון ה', כי רצון ה' הוא זה שפועל בעולם, ולא שום דבר אחר. ממילא, יותר מכל דבר אחר, כדאי מאד ש"תִּהְיֶה תּוֹרַת ה' בְּפִיךָ", שממנה תדע מהו רצון ה', וכך תוכל להסתדר בעולם בצורה הטובה ביותר.

"כל דברינו ומקרינו - כולם נסים"

כפי שהזכרנו, ממכות מצרים אנו יכולים ללמוד, שלא חוקי

כזה? הסביר מורי ורבי הגה"צ ר"א דסלר זצ"ל (מכתב מאליהו ח"א עמ' 178), מפני שהטבע איננו אלא אחיזת עינים לאדם, לנסותו אם יבין שרק רצון ה' הוא הפועל בעולם, או שמא ייחס כוחות גם לנבראים. ממילא, מי שכבר עמד בנסיון הזה, ומבין ש"אין עוד מלבדו", וש"אין כל הבל בין אם השמן ידלק או החומץ ידלק, אין עוד צורך לנהוג עמו בדרך הטבע, כי כבר הגיע להכרה שאין הטבע ולא כלום, וממילא אין מניעה לנהוג עמו שלא בדרך הטבע, ולעשות לו נס, גם כשאין בו צורך מיוחד⁶. כמובן, לכתחילה הוא לא יאמר לבתו להדליק בחומץ, כי לכתחילה גם רבי חנינא בן דוסא צריך לנהוג בדרך הטבע, אבל בדיעבד, שנתחלף לבתו בטעות כלי של שמן בכלי של חומץ, הוא אומר לה: "מה אכפת לך? מי שאמר לשמן וידלק, הוא יאמר לחומץ וידלק", והחומץ אכן דולק. כי במדרגה שלו, במצב כזה, אין סיבה שלא לנהוג איתו בהנהגה שמעל הטבע⁷. אבל סיבה ברורה נוספת לכך שהקב"ה מנהיג את העולם על פי חוקי טבע, חוץ מן הסיבה הקודמת, היא נוחיות האדם. נתאר לעצמנו שלא היה טבע בעולם: אם הייתי רוצה לשתות כוס תה, לא הייתי יודע היכן להרתיח את המים, על הגז, במקרר, או אולי פשוט לשים אותם על השולחן והם ירתחו מאליהם. יותר מזה: כלל לא הייתי יודע אם טוב לשתות מים היום. אולי היום כדאי דווקא לשתות נפט, או משהו אחר. בלי טבע אי אפשר לדעת. אמנם אפשר לברר שאלה זו אצל הנביא, אבל היכן גר הנביא? נניח שבבני ברק. איך מגיעים לבני ברק? באוטובוס? מי אומר? אולי היום לא מגיעים לבני ברק באוטובוס אלא על מטאטא, או בדרך אחרת?... החיים היו מאד לא נוחים אם לא היה טבע. על כל צעד ושעל, לא היינו יודעים מה לעשות. לכן, לנוחיותנו נתן לנו ה' את הטבע, כדי שנוכל להסתדר בעולם בצורה נוחה.

מלחמה פנים ואחור

היסוד שהזכרנו, "שכל מקרינו כולם נסים, אין בהם טבע ומנהגו של עולם", משליך על נושא גדול וחשוב אחר, והוא חובת ההשתדלות. לכאורה, אם "כל מקרינו כולם נסים, אין בהם טבע ומנהגו של עולם", אז למה לעסוק בהשתדלות טבעית? הרי רק רצון ה' קובע, ולא חוקי הטבע, ואם כך, אנו צריכים לעסוק רק בהשתדלות רוחנית, ותו לא. אבל אנו יודעים שאין זה כך. כי כפי שהסברנו, הקב"ה מנהיג את עולמו על פי חוקי הטבע, ומכאן נגזר, שאנו צריכים להתאים את התנהגותנו להנהגה זו, וממילא אנו מוכרחים לעסוק גם בהשתדלות מתאימה, על פי חוקי הטבע.

אלא שהענין הזה הוא די מסובך, וכפי שכתב כבר ה"מסילת ישרים" (בפרק הראשון), שה' שם את האדם בעולם הזה, במקום שהמלחמה היא "פנים ואחור". מה פירוש "פנים ואחור"? ה"מסילת ישרים" נותן דוגמאות: עושר הוא נסיון מצד אחד, ועוני הוא נסיון מצד אחר. 'שלוה מצד אחד, ויסורים ח"ו מצד אחר. ואולם, נדמה שמלחמת "פנים ואחור" החזקה ביותר היא בנקודה הזאת, שמצד אחד דורשים מהאדם להשתדל בפרנסה וגם בתחומים נוספים, וכפי שאומרת התורה: "וּבְרַכְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה" (שם) - אין הברכה משתלחת אלא בפועל כפים (פסיקתא זוטרותא) - ומצד שני הוא נדרש להבין שההשתדלות שלו אינה פועלת כלום,

בפינו "חוקי טבע", מכל מקום, סיבת התרחשות הדברים איננה "כוחות הטבע", אלא רק כח ה' הוא זה שפועל בעולם בכל פעם ופעם. כגון, אם שמים מים על האש והם מתבשלים, צריך לדעת שלא האש היא שמבשלת אותם, אלא הקב"ה הוא שמבשל אותם. ואם שמים מים במקרר והם מתקררים, צריך לדעת שלא המקרר הוא שמקרר אותם, אלא הקב"ה הוא שמקרר אותם. אין שום כח עצמי באש או במקרר או בכל דבר אחר בעולם. רק הקב"ה עושה את הכל, וחוקי הטבע אינם אלא כללים קבועים (בדרך כלל), שלפיהם הקב"ה פועל בעולמו. אלא שאם כך, יש לשאול: מדוע באמת פועל הקב"ה בעולמו על פי כללים קבועים? לשם מה הם נחוצים? - כמובן, לקב"ה יש הרבה סבות לדרכי הנהגתו. אבל שתי סבות שנראות לענ"ד ברורות בענין זה, הן אלו:

סיבה אחת - כדי שתהיה בחי' ר'ה לַבְּנֵי אָדָם, שיוכלו לתלות את מה שקרה בסיבה טבעית, ולא בגזרת ה'. ולשם מה נחוצה הבחירה? - כדי שיהיה מקום לשכר ועונש פְּעוּלָם. אם העולם היה מתנהל לפי חוקי התורה, ולא לפי חוקים "טבעיים", אם היינו רואים שכל מי ששומר שבת מאריך ימים ומתעשר, וכל מי שמחלל שבת או אוכל נבלה מת פְּמָקוֹם ללא סיבה טבעית, לא היה נמצא מי שיעזיז לחלל שבת או לאכל נבלה, ולא היה מקום להעניק שכר על כך, שהרי ודאי לא מגיע שכר למי שנמנע מאכילת רעל בגלל חשש מְיָדֵי לַחַיִּיו. לכן, כדי שתהיה אפשרות לשכר ועונש, מסתיר הקב"ה את השגחתו, ומנהיג את העולם לפי "כללי הטבע", כדי שלעניי בשר יהיה נראה, שאפשר לחטוא ושום דבר לא יקרה. ממילא האדם נמצא בנסיון, אם לחטוא או שלא לחטוא, וכשהוא בוחר בטוב, יש מקום לתת לו שכר על בחירתו.

ויש עוד לציין, שלא רק ההנהגה הרגילה של הקב"ה בעולמו נעשית על פי חוקים טבעיים, אלא אפילו כשהקב"ה מחליט לחרוג מההנהגה הרגילה ולעשות נס - בניגוד לחוקי הטבע - גם אז מדרכי ההשגחה הוא לעשות את הנס באופן כזה, שעדיין יהיה מקום לכפור בַּנֶּס, ולתלות את המתרחש בסיבה טבעית. למשל, בקריעת ים סוף, שהיתה מהלך פלאי וניסי אדיר, בכל זאת - "וַיֹּאמֶר ה' אֶת הַיָּם בְּרוּחַ קָדִים עָזָה פָּל הַיָּלֵלָה" (שמות יד, כא), כדי שִׁיִּרְאֶה כִּאִילוֹ לֹא הִמְטָה שֶׁל מִשָּׁה בּוֹקֵעַ אֶת הַיָּם, אלא הרוח המזרחית הכבדה היא הבוקעת את הים (רמב"ן שם; חינוך מצוה קל"ב). מי שירצה, יוכל להתעקש ולומר: "לא היה שום נס, אלא במקרה היתה שם רוח חזקה שבקעה את הים, וישראל ניצלו את המצב ועברו את הים. לעומת זאת, לפרעה המסכן לא היה מזל, והוא נתקע בתוך הים". זו דרכו של הקב"ה, להשאיר מקום למי שלא רוצה להאמין בַּנֶּס, לתלות את הנס בדבר טבעי, וכך לא תתבטל הבחירה⁵.

ובאמת, מי שהטבע אינו נסיון אצלו, והוא חי במדרגה גבוהה של אמונה ברורה שהכל נעשה בהנהגת ה', ואין שום כח לחוקי הטבע כלל - איתו באמת מתנהג הקב"ה שלא על פי חוקי הטבע. הגמרא מספרת על בתו של רבי חנינא בן דוסא, שנתחלף לה בטעות כלי של שמן בכלי של חומץ, והדליקה ממנו נר לשבת. אמר לה אביה: מה אכפת לך? מי שאמר לשמן וידלק, הוא יאמר לחומץ וידלק! וכך באמת היה, שהחומץ דלק עד מוצאי שבת! (תענית כה, א) מדוע זכה רבי חנינא לנס

הרמב"ן שכוונת הפסוק לומר, שיש כאן תרתי לרעותא: א' שלא דרש בה, ב' שדרש ברופאים; כאדם שאומר: "לא אוכל בפסח מצה, כי אם חמץ", ששתי עבירות יש כאן, גם שלא אוכל מצה, וגם שאוכל חמץ. היה על אסא לדרוש את ה', ולא ברופאים. ממילא, אם אסא דרש ברופאים, זוהי עבירה בפני עצמה, מלבד מה שלא דרש את ה'.

אח"כ, הבן של אסא, יהושפט מלך יהודה, הוא כן בוטח בה'. כשבאים אליו המון רב מבני מואב ומבני עמון למלחמה (דהיי"ב כ, א-ב), הקב"ה מבטיח לו ע"י נביא, "אל תִּירָאוּ וְאֵל תִּחַתּוּ... הַתִּיצְבוּ עִמְדוֹ וַיְרָאוּ אֶת יְשׁוּעַת ה' עִמְכֶם" (שם, טו-יז), ומה עושה אז יהושפט? - "וַיַּעֲמֵד מְשָׁרְרִים לָהּ, וּמַהֲלָלִים לְהַדְרִיחַ קִדְשׁ בְּצֵאת לִפְנֵי הַחֲלוּץ, וְאֶמְרִים הוֹדוּ לָהּ כִּי לְעוֹלָם תִּסְדּוּ" (שם, כא). בזה מסתיימת כל השתדלותו באותה מלחמה. שהרי אם ה' הבטיח להושיעם, אין צורך בשום טכסיסי מלחמה. אפשר כבר להודות ולהלל לה', ולומר שירה לפניו, הגם שעוד לא נושעו בפועל.

כמובן, הנהגה זו איננה מתאימה למדרגתנו. אנו איננו במדרגה כזאת, לדרוש את ה' ולא ללכת לרופאים. גם אין לנו נביאים לדרוש אצלם את ה'. ממילא אנו חייבים להשתמש ברופאים⁸. הרמב"ן עצמו הרי היה רופא, גם הרמב"ם היה רופא, וגם גדולי ישראל כהגר"א והחזון איש השתמשו ברופאים. הדרגה של עובד ה' שלא צריך רופא, זו דרגה גבוהה מאד, שמתאימה רק לאסא מלך יהודה ולצדיקים כמותו, לא לאדם רגיל. אדם רגיל צריך ללכת לרופא, אבל יחד עם זה הוא צריך לדעת, שמה שבאמת מרפא זה דבר ה', ולא הרופא⁹. מספרים שפעם התכנסו כמה רופאים סביב חולה מסוכן אחד, ודנו כיצד לנתחו. באה זקנה אחת וצעקה עליהם: "מה אתם סומכים על נסים? התחילו לומר תהילים!... אז נכון שאיננו יכולים לסמוך רק על אמירת תהילים, ואנו מוכרחים לעסוק גם בהשתדלות טבעית, אבל מצד שני צריך לדעת שמה שבאמת עוזר זה התהילים, ולא הרופאים.

צריכים לדעת שהכל בהשגחה, אין דבר שקורה מעצמו, ומצד שני זה לא פוטר אותנו מהשתדלות. בפרט בענייני תורה ומצוות, צדקה לעניים וכדו', אנו מחוייבים בהשתדלות. הגר"א מסיים את אגרתו הידועה במילים: "ובזה רוב התורה, לשמח לאדם". יש שתיקנו את הנוסח ואמר, שהנוסח הנכון הוא "ובזה רוב התורה, לשמח לאדם". יהיה איך שיהיה, מבואר כאן בדברי הגר"א, שזהו ענין ועיקר גדול בתורה, לשמח את הבריות ולגרום להם הרגשה טובה ונעימה. גם כאן, אי אפשר לומר, "אם נגזר על השני לשמוח, ה' כבר ישמח אותו". לא! עלי מוטלת החובה לשמח כל אדם עד כמה שאפשר, ובפרט את בני המשפחה, הורים, ובעל את אשתו, ולא לסמוך בזה על הקב"ה. אנו נמצאים גם כאן במלחמה פנים ואחור, אי אפשר כל היום ללכת ברחובות ולשמח אנשים, צריך גם ללמוד בישיבה, אבל לדעת שלטבע אין משמעות, והכח היחידי שפועל בעולם הוא רק רצון ה'.

השיחה נערכה לפי שטחיות הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

והכל בידי שמים. "החריצות - שקר" (רמב"ן בראשית לו, טו), "ואין ריבוי ההשתדלות מועיל מאומה" (משנ"ב סי' א' ס"ק י"ג). ובכל זאת, כשבא עני לבקש צדקה - אסור לנו לומר לעצמנו: "הפרנסה מיד ה', הקב"ה כבר ידאג לו". את הטענה הזו הרי טען טורנוסרופוס הרשע לרבי עקיבא: אם אלקיכם אוהב עניים הוא, למה אינו מפרנסן? ענה לו רבי עקיבא: "כדי שניצול בהן אנו מדינה של גיהנם" ע"י מצות הצדקה שאנו מקיימים בהם (ב"ב י, א). אתה חייב לתת צדקה לעני, כאילו הכל תלוי בך. אם הוא צריך בגדים או רפואה או משהו אחר, עליך להתנהג עמו כאילו הכל תלוי בך. אבל מצד שני עליך לדעת, ששום דבר לא תלוי בך. אם לא תתן לו, ה' ימצא דרך אחרת לתת לו. הוא רק נתן לך את הזכות, שאתה תתן לעני, כדי שלך תהיה מצוה, אבל לא שבאמת אתה פועל משהו. זוהי מלחמה "פנים ואחור". להשתדל ולפעול, ולהבין שבעצם אינך עושה כלום.

הגמרא מביאה מעשה בעני שבא אל רבא, ובקש ממנו שיפרנס אותו מקופת הצדקה. שאל אותו רבא, במה הוא רגיל לסעוד. אמר לו: בתרנגולת פטומה ויין ישן. אמר לו רבא: ואין אתה חושש לדוחק הציבור, מחמת ההוצאות המרובות הכרוכות בסעודות שכאלה שאתה סועד על חשבונם בכל יום? אמר לו: וכי משלהם אני אוכל?! משל הקב"ה אני אוכל! שנאמר: "עֵינֵי כָל אֱלֹהִים יִשְׁבְּרוּ, וְאַתָּה נֹתֵן לָהֶם אֶת אֹכְלָם בְּעֵתוֹ" (תהלים קמה, טו). 'בְּעֵתָם' לא נאמר, אלא 'בְּעֵתוֹ'. מלמד, שכל אחד ואחד נותן הקב"ה פרנסתו בעתו - "הכל לפי מה שהוא צריך, כל יחיד ויחיד לפי לימודו" (רש"י). עוד הוא מדבר, והנה הגיעה לבקר את רבא אחותו, לאחר שלש עשרה שנה שלא התראו, ומה הביאה אחותו של רבא לאחיה במתנה?... תרנגולת פטומה ויין ישן! הבין רבא, שרמזו לו כאן מן השמים, שהעני צודק בדבריו, וזו הארוחה שהוא נצרך לה לפי טבעו (כתובות סו, ב). מצד אחד צריך אולי לחשוש לדוחק הציבור, אבל מצד שני צריך גם לדעת שהקב"ה נותן, ולא הציבור. "וְאַתָּה נֹתֵן לָהֶם אֶת אֹכְלָם בְּעֵתוֹ". הכל מאת ה'.

הגמרא אומרת לגבי מצות פריקה וטעינה, שאם יש חמור אחד שצריך לטעון עליו משא, וחמור אחד שצריך לפרוק ממנו משא - מצות פריקה קודמת למצות טעינה, מחמת צער בעלי חיים. מצד שני אומרת הגמרא, אם יש אוהב לפרוק מחמורו את המשא ושונא לטעון על חמורו את המשא - חמורו של השונא קודם, כדי לכוף את יצרו (ב"מ לב, ב). מה יהיה עם החמור של האוהב? הרי הוא יסבול בגלל זה? - זה לא עסק שלי. אם אני צריך לכוף את יצרי, אז הקב"ה כבר ידאג לחמור של האוהב. הוא לא יסבול יותר ממה שנגזר עליו מן השמים לסבול.

השתדלות בענייני הרפואה

שאלת ההשתדלות נוגעת גם לתחום הרפואי. יודעים דברי הרמב"ן, שכתב: "מה חלק לרופאים בבית עושי רצון ה'?" (רמב"ן ויקרא כו, יא) - כלומר, אם עובד ה' חולה ח"ו, אין לו לדרוש ברופאים, אלא לברר מה הסיבה הרוחנית למחלתו, וכשיתקן את הקלקול הרוחני, יתקיים בו "וַיִּחַתְּוּ מִחֲלָה מִקֶּרֶב" (שמות כג, כה) בלי שום השתדלות טבעית. הרמב"ן מביא את מה שנאמר באסא מלך יהודה, "וַיִּחַתְּוּ אֶסָא... וְגַם בְּחֵלּוֹ לֹא דָרַשׁ אֶת ה', כִּי בְרָפְאִים" (דהיי"ב טז, יב), ומסביר

1. וכפי שכתב שם הרמב"ן: "ובעבור כי הקב"ה לא יעשה אות ומופת בכל דור לעיני כל רשע או כופר, יצוה אותנו שנעשה תמיד זכרון ואות לאשר ראו עינינו [במצרים]... והצריך שנכתוב כל מה שנראה אלינו באותות ובמופתים על ידינו ועל בין עינינו... ושנזכיר זה בפינו בבקר ובערב... ושנעשה סוכה בכל שנה, וכן כל כיוצא בהן מצוות רבות זכר ליציאת מצרים".
2. כנראה מחמת קושיות אלו כתב הרמב"ן, שאין לפרש פסוק זה כפי סדר הכתוב - "וְהָיָה לְךָ לְאוֹת... לְמַעַן תִּהְיֶה... כִּי בְיַד תִּזְקֶה...". אלא כאלו נכתב כך: "וְהָיָה לְךָ לְאוֹת... כִּי בְיַד תִּזְקֶה הוֹצֵאָה... לְמַעַן תִּהְיֶה...". [כלומר: מה שנכתב בסוף הפסוק "כִּי בְיַד תִּזְקֶה הוֹצֵאָה ה' מִמִּצְרַיִם", הוא ביאור למה שנאמר בתחילת הפסוק, ולא למה שנאמר באמצעו]. ולפי הפסוק מובן: "וְהָיָה לְךָ לְאוֹת עַל יְדֶיךָ וְלִזְכָּרוֹן בֵּין עַיֲנֶיךָ כִּי בְיַד תִּזְקֶה הוֹצֵאָה ה' מִמִּצְרַיִם", כלומר: מצות הנחת תפילין היא כדי שנזכור את יציאת מצרים מזרענו, ומצות זכירת יציאת מצרים היא "לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת ה' בְּפִיךָ", כלומר: כדי שנלמד ונקיים את התורה - וכפי שכתב הרמב"ן על הפסוק "אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּיַת עַבְדִּים" (שם כ, ב), וז"ל: "אמר להם... שהם חייבין שיהיה השם הגדול והנכבד והנורא הזה להם לאלהים, שיעבדוהו, כי הוא פדה אותם מעבדות מצרים". ואולם הרב שליט"א הולך כאן בדרך אחרת מן הרמב"ן, ומבאר את הפסוק כפי סדר הכתוב.
3. כי ע"י התפילין מתקדשים המח והלב, שהם שני הכלים הנצרכים לאדם ללימוד התורה.
4. כוונת הרמב"ן למה שכתב בפירושו לחומש בראשית: "כי אין מן הטבע שיבואו הגשמים בעתם בעבדנו האלקים, ולא שיהיו השמים ככרזל כאשר נורע בשנה השביעית, וכן כל היעודים שבתורה; אבל כולם נסים... אלא שאין בהם שינוי ממנהגו של עולם פנינים הנעשים על ידי משה רבינו בעשר המכות ובקריעת הים והמן והבאר וזולתם, שהם מופתים מְשֻׁנָּם הטבע בפירסום" (רמב"ן בראשית יז, א). וכן כתב בתחילת הפרשה הקודמת, פרשת וארא: "כי לא תבוא על אדם טובה בשכר מצוה או רעה בעונש עבירה רק במעשה הנס, ואם יונח האדם לטבעו או למזלו - לא יסיפו בו מעשיו דבר ולא יגרעו ממנו. אבל שכר כל התורה וענשה בעולם הזה - הכל נסים, והם נסתרים, יִקָּשֶׁב בהם לרואים שהוא מנהגו של עולם, והם באדם עונש ושכר באמת" (רמב"ן שמות ו, ב).
5. זהו גם אחד הטעמים לציווי התורה, "וְנִתְּנָהוּ בְּיָדְךָ אֶתְּהֵן אֲשֶׁר עַל הַמַּזְבֵּחַ" (ויקרא א, ז); "שאף על פי שהאש יורדת מן השמים, מצוה להביא מן ההדיוט" (רש"י שם). אם אש יורדת מן השמים - ונשאת לדורות על המזבח ואינה מסתלקת (ע"י זבחים סא, ב) - למה מצוה התורה להביא אש מן ההדיוט? מפני שה' לא רוצה שנס ירדת האש מן השמים יִרָאֶה דרך קבע. בהתחלה, כשהוקם המשכן, ראו כולם את האש יורדת מן השמים (ויקרא ט, כד), וכך היה גם כשנבנה המקדש בימי שלמה המלך (דה"ב ז, ג), אבל לדורות לא רצה הקב"ה שהנס יהיה גלוי לעין כל, ולכן צוה לתת אש על המזבח, כדי להסתיר את האש הניסית. "כי ניסים גדולים אשר יעשה ה'... לעולם יעשה דרך סתר, ונראים הענינים נעשים קצת כאילו הם בדרכי הטבע ממש, או בקרוב לטבע... ומזה הענין ציונו להבעיר אש במזבח, אע"פ ששם יורד אש מן השמים, כדי להסתיר הנס" (ספר החינוך מצוה קל"ב), כדי שמי שירצה להכחיש ולומר שלא היה כאן נס, יוכל לעשות זאת.
6. וכעין זה כתב ב"נפש החיים" שער ג' סוף פרק י"ב, ע"ש. וע"י עוד מעשה נסים שנעשה לרבי חנינא בן דוסא לבלי שבת בביתו בירושלמי (דמאי פ"א ה"ג) - "רבי חנינא בן דוסא הוה יתיב אכיל בלילי שבת, פחת פתורא קימוי, אמר לה: מהו כן? אמרה ליה: תבלין שאלתי משכנתי ולא עשרתי, והזכיר תיניין, ועלה השולחן מאליו". [פני משה: נפחת השלחן מלפניו ונפל, ושאל מה זה, והשיבה לו אשתו: תבלין שאלתי משכנתי ושכחתי מלעשרו. והזכיר תניינין שיהא במקום אחד להפרישו אחר השבת, ועלה השלחן מאליו].
7. ויש לעמוד כאן על מעלתו המיוחדת של נס זה. דהנה, שני מיני נסים יש פנינים הגלויים הנעשים בניגוד לחוקי הטבע. יש נס שעל ידו משתנית ומתהפכת מציאות מסויימת למציאות אחרת בעלת תכונות וטבעים אחרים, ומכאן ואילך - למרות השינוי - עולם כמנהגו נוהג. ואולם יש גם נס כזה, שבו מציאות מסויימת פועלת ומתנהגת ומתפקדת "כסדר" היפך טבעה ותכונתה, אף שלא נתהפכה ולא נשתנתה כלל. ודוגמא לדבר ניקח מתוך נס זה עצמו, שנעשה לרבי חנינא בן דוסא: אילו אחר שנתעצבה בתו על שהדליקה בנר של חומץ, היה החומץ מתהפך לשמן - היה זה נס מן הסוג הראשון. עכשיו, שלא נתהפך החומץ לשמן, אלא נשאר חומץ והמשיך לדלוק - זהו נס מן הסוג השני.
- מה ההבדל בין הנסים הללו? נס מן הסוג הראשון - הוא שינוי טבע. בנס מן הסוג השני - הטבע במקומו עומד, אך אין מתחשבים בו. ובאמת, נס כזה, הוא נס במדרגה גבוהה יותר מן הנס מהסוג הראשון. כי בנס מן הסוג הראשון, יש עוד משמעות לטבע. אמנם לרגע אחד "מתגברים" עליו ומשנים מציאות מסויימת למציאות אחרת, אבל מיד אחרי השינוי - הטבע חוזר לנהגו; המציאות החדשה, שנולדה בנס, נוהגת ומתפקדת ע"פ חוקי הטבע. ואולם בנס מן הסוג השני - הטבע מאבד לחלוטין את משמעותו. כי בנס מסוג זה, הנס פשוט "מתעלם" ממערכת הסיבות וחוקי הטבע, ופועל באופן הפוך להם - ובוהו הרי נדלזל הטבע לגמרי, ונתברר שאין לו שום כח ומשמעות. נס כזה, הוא לא רק "יוצא מן הכלל" (כמו נס מהסוג הראשון), אלא מוכיח שאין כלל! הטבע נמוג ונעלם לגמרי! ובאופן זה ניכר יותר שאין עוד מלבדו ית'! אין טבע ואין מציאות! אין בלתו ואפס זולתו!
- והנה, רוב הנסים שנעשו במצרים היו דוקא מהסוג הראשון. המים הופכים לדם, והדם מתנהג כדם. עפר הארץ הופך לכינים, והכינים מתנהגות ככינים. אך היו גם נסים מהסוג השני. מטה אהרן, אחרי שכבר חזר להיות מטה, בולע נחשים (רש"י שמות ז, יב), הצפרדעים קופצות אל תוך התנורים, אש מתלקחת בתוך הברד, והנס הגדול מכולם - קריעת ים סוף. ונמצא שרבי חנינא בן דוסא זכה לנס במדרגה גבוהה מאד - נס מהסוג השני, אשר הסברא אומרת, שכדי לזכות לו, היה צריך להיות במדרגה גבוהה מאד של הכרה באפסות הטבע, לא רק במובן שאפשר "להתגבר" על הטבע לפי שעה, אלא במובן של "אין טבע כלל". כי אין בלתו ואפס זולתו ית'.
8. ובכל זאת, ב"דוגמא מדרכי אבי זצ"ל" (הנדפס בתוך כתבי החפץ חיים ח"ג) מספר בנו של החפץ חיים זצ"ל (בעמ"י ב שם): "סיפרה לי אמי ז"ל בנעוריי, שכמעט לא שאלו בשום פעם ברופאים כשגידלה אותנו. אם נחלה מי מכולנו, יִעָצָה אבי לחלק פוד לחם לעניים, והוא עלה בעליה (בדידים) והתפלל, וסר המחלה ממנו". וכנראה שהחפץ חיים במדרגתו היה מסוגל לכך.
9. וז"ל החיד"א: "ונראה דהאידינא אין לסמוך על הנס, וחייב החולה להתנהג בדרך העולם לקרות רופא שירפאנו, ולא כל כמיניה לשנות סוגיין דעלמא ולומר כי הוא גדול מכמה חסידי הדורות שנתרפאו על ידי רופאים. וכמעט איסור יש בדבר, אי משום יוהרא, ואי משום לסמוך אניסא במקום סכנה ולהזכיר עונותיו בשעת חוליו. אמנם ינהוג כדרכן של בני אדם, ואורח כל ארעא להתרפאות על ידי רופא, ולבו כל עמו, רק ידבק בקונו למתקף ברחמי בכל לב ובו יטח דוקא" (ברכי יוסף יו"ד סי' שלו סק"ב). וע"י אגרות החזו"א (ח"א סי' קל"ו-ק"מ).